

NOVOTNY-TÖRÖK | Házi Jenő, a magánember – az
KATALIN | unoka visszaemlékezései
tükrében

Az eddig elhangzott előadások Házi Jenőről, a tudósról szóltak, én a magánembert szeretném bemutatni. Elsőként a soproni évekről lesz szó, azután a menekülésünket követő bécsi időszakról. Végül azokról a közös emlékekről, amelyeket fiatal felnőttként, egyetemistaként éltem át vele. Sajnos a soproni gyermekkorból nem maradtak fent közös fényképek.

A legkorábbi emlékeim nagymamámhoz, Házi Jenő első feleségéhez, Lovranits Gabriellához (1898. március 13. – 1954. május 30.) kötődnek. Mindnyájan a Zrínyi utcai házban laktunk, szüleim az első emeleten, nagyszüleim a földszinten. Nagymamám – akit a rendszerváltás során kisajátított büki birtok és nagypapám bizonytalan jövője, korai nyugdíjaztatása nagyon megviselt – már súlyos beteg volt, én két éves lehettem.

1. kép. Házi Jenő a Soproni Levéltárban

Néhány évvel később, amikor nagyapám nyugdíjasként rendszeresen bejárt a levéltárba kutatni és dolgozni (1. kép), többször előfordult, hogy egyedül mentem a Zrínyi utcából a vasúton át az Erzsébet utcába, ahol akkoriban lakott második feleségével, apai nagymamámmal, Ullein-Reviczky Alice-szal.¹

Ebből az időszakból már többféle eseményre emlékszem. Vasárnap Béla bátyámmal rendszeresen jártunk szentmisére, hol a Domonkos templomba, hol a Kecsketemplomba. Hogy nagypapám értünk jött, vagy a templomnál találkoztunk, arra már nem emlékszem. Mindenesetre pontosan kellett érkezniünk, azaz legalább 10 perccel a mise kezdete előtt – ez később, a 70-es, 80-as években Bécsben is így volt – „...mert nekünk illik várni Istenre, nem illik várakoztatni...” Ha jó idő volt, hazafelé mindig kaptunk egy fagyit az Olasz cukrászdában.

---

¹ Első férje dr. Török Béla volt.

2. kép. Házi Jenő az 1940-es években

Nagypapám egész életében rendszeres beosztás szerint élt: délelőtt hivatalos feladatok, meleg ebéd, utána rövid pihenés, majd délután tudósi munka. Ezt követően kezdődött a társasági élet: vendégségbe ment vagy vendégek jöttek. Remekül ismerte a környéket, a természetet, nagyon szeretett sétálni. Nyugdíjasként délutánonként gyakran elment velem az erdőbe, sokszor felsétáltunk a Károly-magaslatra. Útközben megismertetett a növényekkel, fent a kilátóból pedig megmutatta a Sopron körül lévő falvakat, a határt és Ausztriát. Vacsora után néha társaság volt, máskor családi körben folyt a beszélgetés. Erre kevésbé emlékszem, mivel mi gyerekek már ágyban voltunk, mikor a rádióban elhangzott a „Jó éjszakát gyerekek”.

Emlékeim szerint gyakran ellátogattam nagyszüleimhez az Erzsébet utcába. A ház elrendezése a háború után átalakult, az egyik első emeleti szobából konyha és egy paravánnal elválasztott fürdőszoba lett. Itt többször megfigyeltem a borotválkozási ceremóniát szappannal, tállal, pamaccsal, késsel. Később villanyborotvát használt, amire nagyon büszke volt. Nagypapám mindig sokat adott a fellépésére, akármilyen nagy volt a nyomor; fehér inget, nyakkendőt, szabónál készült öltönyt viselt mellénnyel, amihez gondosan kifényesített cipő, kalap tartozott (2. kép).

Egyik este nagyszüleimnél vacsoráztam. Nagymamám rántott halat készített. A konyha melletti szobában volt megterítve. Még egy falatot sem ettünk, mikor rám és főleg a tányéromba esett az öt méter magas plafonról egy nagy darab

vakolat. Nagyon megijedtem, el voltam keseredve, mert ehetetlenné vált a vacsorám. Nagypapa vigasztalt, megmagyarázta, mi történt és miért.

Ritkán olvasott az unokáinak mesét, tornyokat sem épített velünk. Ő valódi történeteket mesélt, mindent megmagyarázott, sokat sétált velem, és komolyan vett gyermekként is. Így igyekezett valamennyire pótolni papám hiányát, aki sokszor vidéken dolgozott, később bujkált, majd kilenc hónappal előttünk kimenekült Ausztriába. Bátyámmal gyakran kártyázott, sakkozott.

A családban a születésnapok helyett a névnapokat ünnepeltük meg. Az ő névnapját július 13-án tartottuk. Nagy élmény volt számomra, amikor a Zrínyi utcából taxival az Erzsébet utcába mentünk, és átadtunk egy gyönyörű csokor kardvirágot – nagypapa kedvenc virágát.

Ez a keserves körülmények dacára is „idilli élet” a családi körben hirtelen megszűnt, amikor 1960. május 22–23-a éjszakáján gyalog Ausztriába menekültünk.² Végre együtt voltam édesapámmal, de nagyszüleimet és Magyarországon élő családomat négy évig nem láttam. Közben bejártuk a világot, Bostonig jutottunk. Azt sem tudtuk, visszatérünk-e egyáltalán Európába.

1962-ben visszatelepedtünk Bécsbe. Először 1964-ben jöhettek hozzánk a rokonaink külön-külön látogatóba. Izgatottan vártam nagyapát. Nagy gondban voltam, mert a családban mindenki magázta. Én tegeztem a szüleimet, és nem tudtam, hogyan szólítsam meg. Végül harmadik személyben beszéltem hozzá.

Délelőtt a Hofkammerarchivban kutattam, ahol egyedül ő kapott külön helyiséget írógéppel. A rendelt okmányokat rögtön legépelte. Találkoztam ismerőseivel, például Akiba és Paul Chaim Eisenberggel,³ Bécs első főrabijával a második világháború után, vagy Hanns Jäger-Sustenuval,⁴ Bécs város főlevéltárosával. Egyik vasárnap délután megkért, kísérjem el az orsolyitákhoz, akik akkor már a város szélén, Mauerban éltek. Voltak közöttük, akik tanították annak idején a mamámat és a nővéreit Sopronban, mint például Innocentia nővér, aki a főnökasszonyuk volt. Hosszú út után érkeztünk meg a vadonatúj iskola- és zárdakomplexumba a szőlők között. Körbevittek minket, majd finom uzsonnával kínáltak. Ettől kezdve csak statiszta voltam. Legalább húsz apáca ülte körül nagyapámat és csüngött a szavain. Estig mesélt és szórakoztatta a társaságot.

1964-ben nem volt egyszerű Magyarországról külföldre utazni. Rokonlátogatást külföldi meghívóval két évente engedélyeztek. A vízum pénzbe került, és minden kint töltött napra meghatározott összegű devizát kellett váltani nagyon rossz árfolyamon. Magyarországon nagy divat volt az orkán esőkabát. Minden magyar rokon, nagypapám is, ezt kívánta beszerezni. A '60-as években Bécsben a Mariahilfer Straße-n, a Grabenen és a Stephansplatzon voltak az átjárókban és az udvarokban kis magyar boltok, ahol drága pénzért, és csak ezeken a helyeken, lehetett orkánt kapni. Emlékszem, mennyire sajnáltam a

² Lásd: Novotny-Török Katalin: Híd a szabadságba. Soproni Szemle 66 (2011), 308–315.

³ Béla Akiba Eisenberg (1908, Nemessúr – 1983, Bécs). 1948-ban megnősült, majd Bécsbe költözött, ahol átvette a főrabbi tisztét. Halála után, 1983-ban fia, Paul Chaim Eisenberg vette át hivatalát. Ő már Bécsben, az Akademisches Gymnasiumban és a bécsi egyetemen tanult.

⁴ Hanns Jäger-Sustenu (1911–2008), 1946-tól 1973-ig Bécs város főlevéltárosa.

rokonaimat, hogy ilyen módon kihasználták a helyzetüket és csodálkoztam, hogy miért van egyáltalán szükségük erre a ruhadarabra!

3. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Zrínyi utca 30., 1974 február

Vacsora után először a konyhaasztal körül, később a szalonban két szenvedélyes történész – édesapám, Török Sándor és apósa, Házi Jenő – tárgyalt a honfoglalásról, a magyar helynevekről, a történelmi Magyarországról éjszakákon keresztül.⁵ Amikor Házi Jenő először jött hozzánk látogatóba, a kilencedik kerületben, a Wilhelm Exner-Gasse-ban laktunk⁶. Az utca névadójának személye valószínűleg emlékeztette súlyos sebesülésére az első világháborúban. Említette, hogy ebből a családból származott az a sebész professzor, aki Bécsben operálta. Így mesélte el sebesülésének a történetét, amit a naplójában pontosan leírt. Ezt követően kapta a császártól arany vitézségi érmét.⁷

Szüleim és nagypapám között sűrű levelezés folyt – ebből sajnos alig került a levéltárba. Mi, gyerekek, bizonyos ünnepekre: karácsony, húsvét, születésnap képeslapokat küldtünk, ritkábban levelet. Én az Egyesült Államokban kezdtem iskolába járni, ahol az angol nyelvet gyorsan megtanultam. Két évvel később Bécsben folytattam az iskolát. A némettel már nehezebben boldogultam, több időt

⁵ Édesapám épületgépész volt, de szabad idejében etimológiával és történelemmel foglalkozott. Lásd: Török Sándor: Településtörténeti tanulmányok és határproblémák a Kárpát-medencében. Garfield. N.J. USA, 1978.

⁶ Alfred von Exner-Ewarten (1875, Bécs –1921, Bécs) osztrák sebész. 1909-ben egyetemi tanár, a háború alatt főorvos a Garnisonspitalban. 1917 és 1919 között a bécsi Barmherzige Brüder kórházban dolgozott.

⁷ Ezt a kiténtetést a Soproni Múzeumban lehet megtekinteni.

vett igénybe. Tanárain nem értették meg, hogy otthon magyarul beszélünk és csak az iskolában tanultuk és használtuk a német nyelvet. Úgy éreztem, szigorúbbak velem, mint osztrák társaimmal. Végül mégis sikerült hibátlanul fogalmaznom. Első jeles német dolgozatomat az összes rokonnak, így nagypapának is lemásoltam!

Érettségi után a jogra szerettem volna jelentkezni, de apám lebeszélte róla. Így végül a franciát, a pedagógiát és a történelmet választottam. Ez tetszett a családnak. Gyakrabban leveleztem nagypapával, aki többször megkért arra, hogy szerezzek be számára bizonyos adatokat a kutatásaihoz. Például az 1693-as Centen/Zentner pontos súlyát. Erre az időszakra nem találtam adatot, de 60 évvel későbbre igen, akkor egy bécsi Zentner 56 kg-nak felelt meg.

Máskor arra kért, nézzem meg a bécsi Nemzeti Könyvtárban, milyen adatok találhatóak ott Rauch Andrásról,⁸ és milyen kottalapokat őriznek tőle a kézirat-gyűjteményben. A hetvenes évek elején még nem fedezték fel az evangélikus zeneszerzőt és így sajnos nem találtam használható adatokat róla. Mára mind magyar, mind német nyelven gazdag szakirodalom segíti a személyét és munkásságát kutatókat.

Miután osztrák állampolgár lettem, 1974. február elején látogathattam újra Sopronba. Egy esős, jéghideg napon érkeztem, minden szomorúnak, kopottnak tűnt. A Zrínyi utcai ház és a kert mintha összementek volna (3. kép). A kert felét két évvel korábban kisajátították, a fákat kivágták – minden puszta és siralmas volt. Nagypapám örömmel várt, végigvezetett a házon, büszkén mutatta több ezer kötetes gazdag könyvtárát, kéziratait, aktuális munkáját. A volt hálósobában két plafonig érő könyvszekrény, a szalonban és a manzárdban továbbiak. A szalonban kisebb üvegajtós szekrény őrizte összes publikációját kronologikus sorrendben. A háló- és dolgozószobában hatalmas íróasztal állt teli paksamétákkal, közöttük egy írógép. A földön iratokat és dobozokat láttam. A kéz- és gépiratokat a padláson tárolta fadobozokban és régi szekrényekben. Megemlítette, mik a tervei a gazdag könyvtárral. Saját publikációit az Országos Széchényi Könyvtárnak szánta.

A városban büszkén mutatott be ismerőseinek, a tágabb rokonságnak, tarokk-partnereinek (Ringhofer Mihály, Komlós Vilmos bácsi). Mivel a völegényemmel érkeztem, kitűnő vezetést kaptunk a városban, amit a Fő téren kezdtünk. Felmentünk a Tűztoronyba, meglátogattuk a levéltár mindkét épületét, bejártuk a belvárost (4-5. kép). Minden háznál megálltunk, nem csak a történelmi adatokat említette, a volt tulajdonosokról is mesélt. A vezetés magyarul és a völegényem felé tökéletes némettel folyt. Kiérve a Várkerületre, az OTP épületénél megállt, és a várfalra mutatott: Az alsó rész szép, nagy kőtáblái római eredetűek, felette az apróbb, rendetlenebbül egymásra rakott kőfal középkori, jobbra az OTP ronda,

---

⁸ Andreas Rauch (1592 k.–1656) zeneszerző és orgonaművész. 1629-től Sopronban élt haláláig, ahol organistaként és karmesterként működött. Sopron zenetörténetében kimagasló szerepet tölt be. Nagypapa Rauch-hal kapcsolatos kutatásairól lásd: Nagy Alpár: Rauch András Házi Jenő kéziratok hagyatékában. In: Házi Jenő Emlékkönyv, szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1992, 63–112. Ezen kívül a *Soproni polgárcsaládok 1535–1848 I–II*. Budapest, 1982. című munkában dolgozta fel a Rauch család adatait (8622. sz.).

ízléstelen, már kopott épülete kommunista építkezés, jegyezte meg. Jellemző volt rá, hogy mindig nyíltan kimondta a véleményét, nem tett lakatot a szájára.

4. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Templom utca, 1974 február

5. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Fő tér, 1974 február

Természetesen felmentünk a Károly-magaslatra és a Lőverekbe is, ahol nagypapám a fél kert kisajátítása után vett egy telket, amire kis házat építtetett (6. kép). Nem volt egyszerű feladat, mivel akkor Magyarországon hiánygazdálkodás volt. Az első látogatást követően rendszeresen meglátogattuk, és mindent beszereztünk az építkezéshez, amire szüksége volt: villanykapcsolókat, konnektorokat, drótot.

6. kép. Házi Jenő és Novotny-Török Katalin, Sopron, Károlymagaslat, 1974 február

Nagypapám élvezte az autózást. Ennek is köszönhető, hogy minden alkalommal új kirándulási célokat tűzött ki. Megjártuk Eszterházát: akkoriban csak sejteni lehetett, milyen volt valaha. Egy meleg májusi napon Fertőrákoson voltunk, ahol körbevitt bennünket a kőfejtőben és a barlangszínházban (7-8. kép).

Ha Bécsben kutatót, 1975 után többször szállt meg nálunk az I. kerületben, ahonnan könnyen eljutott gyalogosan a Hofkammerarchívba. Este együtt vacsoráztunk, ilyenkor jóízűen mesélt diák- és katona-kori élményeiről. Elmondta például, hogy nagyon szerette a zenét, és katonaként gyakran járt a bécsi operában. Jegyet többnyire a kakasülőre tudott csak venni. Sajnos nem gondoltunk arra, hogy felvegyük magnóra ezeket a beszélgetéseket. Egyszer próbálkoztunk vele, de nem sikerült a felvétel.

Elsőszülött leányunkat Véronique-nek neveztük (9. kép). Emlékszem, sokáig lapozgattam a naptárakat és olyan keresztnévet kerestem, amelyik még nem fordult elő a családban. Ahogy hazaértünk a keresztelőről, nagypapám elmondta, hogy a nővérét Veronikának hívták. Addig nem is tudtam, hogy voltak testvérei. Róluk soha sem beszélt.

7. kép. Kirándulás Eszterházára

8. kép. Kirándulás Fertőrákosra

Látogatásai alkalmával Ausztriában is gyakran kirándultunk. Jártunk Lilienfeldben, ahol 1976-ban egy nagyon érdekes Babenberger kiállítást rendeztek. Élmény volt vele végigjárni a termeket. Annyi mindent mesélt, amit nem olvashattunk a katalógusban! Dicsérte a kiállítást és a katalógust – ezt a fényképekkel együtt ajándékba kapta. Megdöbbsentünk, amikor a halála után sok más könyvével együtt az antikváriumban bukkantunk rá! Mariazellt különösen szerette. A zarándokút soha nem maradt el, ha nálunk járt.

Végül hadd szóljak néhány szót a híres tudós és a történelem szakos egyetemista viszonyáról. Már említettem, hogy a család – édesapám és nagypapám – nagy örömmel üdvözölte a döntésemet, hogy francia és történelem szakra készülök. Ettől kezdve „befogadtak a körükbe” és elvárták, hogy az ő szintjükön mozogjak. Amikor egy római koros vizsgára készültem, sok latin szöveget kellett fordítanom. Nagypapa éppen nálunk szállt meg, így megkérdeztem, tudna-e segíteni. *„Sajnos, kisleányom, nem tudok már latinul, a középkori latint használom, az pedig teljesen más.”* – hangzott a válasz. Keservesen fordítottam Tacitus-t, a feliratokat és Eugippiust. Mikor befejeztem, mégis kíváncsi volt a munkámra és átnézte a fordítást, mintha a latintanárom lenne. Hála Istennek, jónak ítélte.

Mivel gyorsan elvégeztem az egyetemet, letettem az összes vizsgát, várnom kellett egy évet, mielőtt felvehettem a pedagógiai előadásokat. Ezért úgy gondoltam, időközben hozzálátok a disszertációm megírásához. Papám, nagypapám a középkorral foglalkoztak, így nyilvánvaló volt, hogy középkori

témát keresek. Egyik középkori professzorom, Appelt⁹ főleg a német-olasz viszonytal, a Stauf-korral foglalkozott, ami érdekelt, mégis Zöllner¹⁰ professzort kértem meg, legyen a doktori témavezetőm. Érdeklődött, milyen témára gondoltam.

- „Valamire, ami Sopronnal áll kapcsolatban.”
- „Rendben, de ahhoz Házi munkáit kéne használnia.”
- „Nagypapám könyvei megvannak, ez nem okoz gondot.”
- „Házi Jenő az ön nagypapája?! Mi van vele, él még, hogy van,...?”
- „Köszönöm, jól, még mindig dolgozik...”
- „Nagy tisztelettel üdvözlöm. Fiatall asszisztensként rövid ideig együtt dolgoztam vele a Kismartoni Levéltárban. Szenzációs tudós, bámulatos okmányolvasó, nem tudtam lépést tartani vele...”.

A professzor úr végigvitt intézményén, az Institut für Österreichische Geschichts-forschungon, és minden kollegájának bemutatott mint Házi unokát. Többek között Herwig Wolfram professzornak is, aki melegen érdeklődött nagypapám iránt. Annyit dicsérték, bántam már, hogy elszóltam magam. Mert bárhogy is sikerül a disszertációm, vagy nem felelek meg az elvárásoknak, mint Házi unoka, vagy azt hiszik, segített. De Házi Jenő nem segített. Érdeklődött, hogyan haladok, és minden alkalommal, amikor meglátogattuk, meglepett valamivel. A munkámhoz – *Österreicher und Ungarn im gegenseitigen Urteil im Spiegel mittelalterlicher Chroniken und Darstellungen* (Osztrákok és magyarok egymás megítélése szerint középkori krónikák és leírások tükrében), – az összes magyar és osztrák krónikát átnéztem, részben az eredeti latin, illetve korabeli német nyelven, részben fordításban. Nagy segítség volt egy könyvecske, amit Sasvári Dezső budapesti könyvrestaurátor küldött Házi Jenőnek, ő pedig nekem: 11 magyar krónika egy kötetben! Egy másik alkalomnál azzal a feltétellel, hogy hamarosan visszaadom, kölcsön kaptam egy kéziratot: *Die Denkwürdig-keiten der Helene Kottanerin*, amit Sasvári Dezső egy másik kézirat restaurálásánál talált meg a borítóban.

---

⁹ Heinrich Appelt (1910, Bécs – 1998, Bécs), történész professzor, az oklevéltan kutatója.

¹⁰ Erich Zöllner (1916, Bécs – 1996, Bécs) történész professzor.

9. kép. Házi Jenő dédunokájával, 1975. június

Végül elkészült a munkám. Odaadtam a két történésznek a családban, hogy olvassák el. Házi Jenő véleményétől tartottam egy kicsit. Én csak krónikákból, versekből és más középkori anyagokból gyűjtöttem ki az egymásról szóló véleményeket, nem fedeztem fel új oklevelet vagy iratot. Mégis nagyon érdekesnek, értékesnek találta a munkámat.

A Philosophikum keretében négynapos szépművészeti és középkori szemináriumon vettem részt a heiligenkreuzi kolostorban. Amikor nagypapám meghallotta ezt, érdeklődött, jártam-e a padláson és láttam-e a kéziratokkal teli ládákat? Kutatásai során Heiligenkreuzban is járt. Akkor a padláson több ládát

talált teli értékes kéziratokkal és okmányokkal, amikről a rend nem is tudott. Azóta remélhetőleg felfedezték és feldolgozták ezt az anyagot...

Visszatekintve nagyapámmal kapcsolatos emlékeimre, a Sopronban töltött kisgyermekkor idején és a hetvenes években, főleg 1972 és 1978 között volt a viszonyom a legközvetlenebb és a legmeghittebb Házi Jenővel (9. kép). 1978-tól 1980-ig külföldön, Franciaországban és Spanyolországban éltünk. Később is rendszeresen látogattuk, de időközben újra megnősült, és a felesége sajnos megakadályozta a személyes vagy szakmai beszélgetéseket. Mindig nagy-nagy szeretettel, hálával és büszkeséggel gondolok nagyapámra (10. kép).

10. kép. Házi Jenő dolgozószobájában, 1984.